

Seniorprofessor Ingrid Höjer
Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete
Ingrid.Hojer@socwork.gu.se

2021-11-03

Professor Inger Oterholm
VID vitenskapelige høyskole i Oslo
Inger.Oterholm@vid.no

Slutrapport för projektet *Familjehemsföräldrars kontakt med unga efter att vården avslutats* (2019-257)

Bakgrund, syfte och frågeställningar

De flesta ungdomar som placeras i samhällsvård i Norge och Sverige bor i familjehem (Backe-Hansen, Højer, Sjöblom & Storø, 2013). I Norge slutar placeringen formellt när ungdomen blir 18, men den kan fortsätta som vårdåtgärd tills ungdomen blir 23 år (från 2021 till 25 år) (Barnvårdslagen 1992). De vanligaste eftervårdsåtgärderna som gjordes år 2017 i Norge var ekonomiskt stöd, bostadsbidrag och utvidgad vårdverksamhet (SSB, ssb.no). Eftervårdstiden varar emellertid ofta endast under en kort period och få ungdomar får eftervård i tjugoårsåldern (Backe-Hansen, Madsen, Kristofersen, & Sverdrup, 2014; Kristofersen, 2009). I Sverige slutar placeringen formellt när unga är 18 år. I lagen anges att socialtjänsten ska ge stöd efter avslutad placering, men lagstiftningen är vag och stödet är inte obligatoriskt. I förslaget till en ny barnskyddslagstiftning (SOU 2015: 71) föreslogs att stöd ska ges till 22 år, men hittills har inga beslut fattats. Om placeringen görs genom LvU, kan placeringen vara fram till 21. Frivilliga placeringar avslutas då den unge fyller 18, men fortsätter ofta tills den unge har avslutat gymnasieskolan.

Ungdomar som varit placerade i samhällets dygnsvård upplever ofta ensamhet och brist på stöd i övergången till vuxenlivet. Många kämpar med olika slags problem, och vi vet att de upplever större svårigheter än ungdomar från majoritetspopulationen vad gäller utbildning, arbete och bostad. De har också en tendens att ha mera fysiska och psykiska problem än sina kamrater utan erfarenhet av samhällsvård (Backe-Hansen m.fl., 2014; Berlin, Vinnerljung, & Hjern, 2011; Lehmann, Havik, Havik, & Heiervang, 2013; Olsen, Egelund, & Lausten, 2011; Vinnerljung & Sallnäs, 2008). Liknande situationer kan observeras i andra länder (Courtney m.fl., 2011; Stein, 2004, 2008). Forskning visar att ett gott eftervårdsstöd leder till bättre resultat för ungdomar (Backe-Hansen et al., 2014; Courtney et al., 2011; Everson-Hock et al., 2011; Munro et al., 2012).

Vi vet från tidigare forskning att det stöd som ungdomar får i övergången till vuxenlivet är av stor betydelse (se t.ex. Höjer & Sjöblom 2014). Ungdomar som varit placerade i samhällets dygnsvård har ofta ett begränsat socialt nätverk, och därmed också begränsad tillgång till stöd, både ekonomiskt, praktiskt och emotionellt. Familjehemsföräldrar har i många fall en initial ambition att ha en fortsatt kontakt med tidigare placerade unga – de söker kombinera rollen att vara både en professionell vårdgivare och en engagerad förälder (Christiansen, 2011; Schofield, Beek, Ward & Biggart, 2013; Swartz, 2004). Emellertid ser verkligheten inte alltid ut så. I en studie där 65 unga intervjuades uppgav 14 av de unga att de kunde vända sig

till tidigare familjehemsföräldrar för att få praktiskt stöd, och endast 7 av de unga uppgav att de vände sig till tidigare familjehemsföräldrar för att få emotionellt stöd (Höjer & Sjöblom 2014). Då placeringen avslutats blir förhållandet mellan unga och familjehemsföräldrar föremål för olika former av förhandlingar. Denna situation kan ge upphov till flera känsliga och svåra situationer för den unga personen, exempelvis kan sammankopplingen mellan föräldrarelationer och ekonomisk ersättning ses som en känslig fråga och ett kulturellt tabu (Ulvik, 2005). Vad som ytterligare kan komplicera situationen är balansen mellan beroende och oberoende; ungdomar vill ofta ha frihet och visa att de kan stå på egna ben, även om de inte är redo att klara sig på egen hand. Familjehemsföräldrar ger också uttryck för osäkerhet om vilken roll de kan ha i ungas övergång till vuxenlivet (Bakketeig & Mathisen, 2008; Christiansen, Havnen, Havik, & Anderssen, 2013)

Syfte

Projektet har som syfte att studera familjehemsföräldrars erfarenheter och upplevelser då ungdomar flyttar ut från placeringar i familjehem för att etablera sig i vuxenlivet. Både praktiskt och emotionellt stöd, samt möjligheter till varaktiga relationer är av stor betydelse för att placerade ungdomars övergång till vuxenlivet skall utvecklas på ett positivt sätt. Idag är kunskapen begränsad vad gäller hur familjehemsföräldrar uppfattar situationen då vården avslutas. Hur utformas de fortsatta relationerna till de unga? Ökad kunskap behövs för att på bästa sätt kunna utveckla eftervården och ge adekvat stöd både till familjehemsföräldrar och till ungdomar.

Frågeställningar

- Vilka förväntningar på fortsatt kontakt hade familjehemsföräldrarna då placeringen avslutades?
- Vilket ansvar anser familjehemsföräldrar att de har då placeringen avslutas? Vilket stöd anser de att de kan/vill ge till unga?
- Hur utvecklas relationerna till tidigare placerade unga över tid?
- Vilket stöd upplever familjehemsföräldrar att de fått från socialtjänsten då placeringar avslutas? Hur uppmärksammar socialtjänsten avslut av placeringar?

Metod

Vårt urval bestod av 18 familjehemsföräldrar från Norge (från 13 familjehem) och 17 familjehemsföräldrar från Sverige (från 14 familjehem). Följande kriterier användes för behörighet att delta i studien: Erfarenhet av att ta hand om minst en ung person (15 – 18 år) som lämnat familjehemmet på grund av att placeringen avslutats av åldersskäl – det vill säga att den unge uppnått 18 års ålder. Placeringen kan också ha pågått längre – i Sverige är det vanligt att de unga stannar i familjehemmet tills de avslutat gymnasiet. I Norge har de unga möjlighet att stanna tills de är 25 år (gäller från 2021). Placeringen skall ha pågått i minst ett år och placeringens avslutande bör ha skett senast fem år från intervjun.

Vi skickade information om studien till lokala socialtjänstkontor i Sverige och i Norge, och bad dem hjälpa oss att hitta familjehemsföräldrar som mötte ovanstående kriterier. Vi kontaktade även andra organisationer som arbetade med rekrytering av familjehemsföräldrar och placeringar av unga – i Sverige använder vi begreppet "Konsulentstödda familjehem". Dessutom kontaktade vi intresseorganisationer för

familjehemsföräldrar, och dessa organisationer placerade information om studien på sina webbplatser.

I Norge rekryterades tre av 13 familjehem av den lokala socialtjänsten. Trots att flera socialtjänstkontor kontaktades, var det svårt att få informanter den vägen. Två familjehem rekryterades via några av de andra deltagande familjehemmen (så kallad "snöbollsmetod") och åtta tog kontakt efter att den norska familjehemsföreningen hade lagt upp information om projektet på sitt slutna Facebooks konto. Nio intervjuer ägde rum i familjehemsföräldrarnas hem och fyra gjordes digitalt, på grund av coronapandemin. Familjehemsföräldrarna hade erfarenhet av att ha tagit emot en till fem placeringar (2/3 hade en placering).

I Sverige rekryterades sju av de 14 deltagande familjehemmen via lokala socialtjänstkontor, två fick kännedom om studien via privata konsulentstödda verksamheter och fem fick information via olika familjehemsorganisationers webbplatser. Sju intervjuer genomfördes vid ett personligt möte (sex i familjehemmet och en på socialtjänstens kontor) och sju genomfördes via Zoom, Skype och Whats App, på grund av Corona-restriktioner. Respondenternas erfarenhet av att varar familjehem varierade från fem till 46 år och från en till 109 placeringar. De som tagit hand om ett stort antal barn och unga hade under perioder tagit emot akutplaceringar. I de fall där familjehemmen hade erfarenhet av många placeringar ombads intervjupersonerna välja några av de unga som lämnat placeringen på grund av åldersskäl.

Alla intervjuer spelades in och transkriberades ordagrant. Under hela analysarbetet har vi två forskare samarbetat genom digitala träffar via Zoom. Vi har läst varandras intervjuer, och diskuterat möjliga temata för analys. Vi har använt oss av tematisk analys för att identifiera teman och begrepp (Braun & Clarke 2006). Mjukvaran NVIVO har använts för att genomföra kodning och analys av intervjuerna. Inledningsvis gjordes bredare analyser där vi identifierade teman och kategorier. Vi gick sedan tillbaka och analyserade dessa teman och kategorier mera i detalj.

Resultat

Familjehemsföräldrarnas syn på stöd till tidigare placerade unga

Det blev tydligt i intervjuerna att familjehemsföräldrarna på många sätt stöttade de unga efter att de hade flyttat ut från familjehemmet. Stödet var ofta relaterat till praktisk hjälp och praktisk kunskap – exempelvis hjälp med att hitta lägenhet och flytta, lära sig betala räkningar, laga mat, tvätta kläder, betala skatt, ordna med hemförsäkring, hitta en tandläkare och så vidare. Här skiljer sig denna grupp av unga som tidigare varit placerade inte från andra unga som flyttar hemifrån – de har ju liknande behov av hjälp och stöd. Dock beskrev familjehemsföräldrarna mer omfattande behov av uppföljning för de unga som varit placerade i familjehem, än vad de hade uppfattat hos sina biologiska barn.

Familjehemsföräldrarna underströk ungdomarnas behov av att kunna stanna kvar i familjehemmet även efter att de fyllt 18 år. De flesta av de intervjuade familjehemsföräldrarna gav omfattande stöd till de unga efter att placeringen avslutats, men

de pekade också på att det kunde vara svårt att bibehålla relationen. I några fall hade relationen brutits, och familjehemsföräldrarna hade endast begränsad kontakt med de unga.

Medan intervjuerna fokuserade på tiden efter att ungdomarna fyllt 18 år, var det uppenbart att det var nödvändigt att se denna period i relation till vad som hade hänt före detta datum. Det som var slående i beskrivningarna av livet i familjehemmet innan ungdomarna fyllde 18 år var hur mycket stöd den unge hade behövt under de år placeringen varat, och hur mycket engagemang, tid och energi som familjehemsföräldrarna hade använt för att på bästa sätt stötta de unga.

Flera familjehemsföräldrar betonade att ungdomarna borde fortsätta att bo kvar i familjehemmet efter att de har fyllt 18 år. I citatet nedan beskriver en familjehemsmamma hur hon ser på vilken typ av uppföljning hon ungdomarna behövde:

Jag tror att när de är 18 behöver de stöd, de behöver någon som kan stå bakom dem och stödja dem, för de är inte egentligen inte 18, de är mycket yngre (...) Det är en sårbar tid för de unga. Hur ska de leva när de flyttat ut från familjehemmet ? (...) Man är inte vuxen när man är 18 år. (FMN6)

Familjehemsföräldrarna tillfrågades vilka råd de skulle ge till placerade barn som fyllt 18. Ett typiskt exempel gav FMN5:

De ska åtminstone inte flytta ut när de är 18. Det ska åtminstone vara 19, när de har slutat gymnasiet. (...) Jag skulle rekommendera att de stannar tills de börjar studera till exempel eller lyckats skapa ett självständigt liv för dem själva på något sätt. (FMN5)

Att vara del av en familj

De flesta av familjehemsföräldrarna beskrev hur de såg de barn och unga som varit placerade hos dem som en del av sin familj, både nu och i framtiden. Dock påpekade de att det var viktigt att de unga också kunde vara en del av sin ursprungsfamilj, då detta var möjligt. Att vara en del av familjen identifierades på olika sätt. Det kunde innebära regelbundna telefonkontakter, råd och stöd, och att komma hem till familjehemmet på söndagsmiddag, födelsedagar och vid viktiga helger. Familjehemsföräldrarna betonade hur viktigt det är för ungdomar att kunna komma hem när de behöver och att familjehemmet också är deras familj. Familjehemsföräldrarna beskrev också på flera sätt hur tidigare placerade unga hade blivit en del av deras familj. Några familjehem beskrev hur de blivit mor- och farföräldrar till tidigare placerade ungas barn, och att stödet och familjetillhörigheten också omfattade dessa "bonus-barnbarn". Flera av familjehemsföräldrarna menade också att de unga var en del av deras "storfamilj" – de hade fortsatt kontakt med familjehemmets biologiska barn, familjehemsföräldrarnas syskon, och mor – och farföräldrar.

Dock var det inte alla familjehemsföräldrar som trodde att det skulle vara möjligt att vara nära tidigare placerade unga i framtiden. Några var osäkra på hur relationen skulle utvecklas. En sådan osäkerhet var ofta relaterade till situationer där ungdomarna hade flyttat in i familjehemmet som tonåringar och bara hunnit vistas i familjehemmet i några år innan de åldrades flyttade ut.

Psykisk ohälsa hos de unga försvårar

Att lämna en placering i familjehem kan innebära svårigheter för alla unga. Dock kan psykisk ohälsa hos de unga medföra ökade problem när det gäller att pröva ett självständigt liv utanför familjehemmet. Då vi analyserade våra resultat blev vi medvetna om att det var en stor del av placerade barn och unga som, enligt de intervjuade familjehemsföräldrarnas beskrivningar, hade problem med psykisk ohälsa. Flera hade diagnoser av olika slag, såsom ADHD och OCD. Några av de unga hade också intellektuella/kognitiva funktionshinder, som på olika sätt försvårade för dem.

Vad som blev tydligt i intervjuerna var i hur stor utsträckning ungdomarnas psykiska ohälsa också påverkade deras sociala relationer efter det att de lämnat familjehemmet. För de unga som kämpade med psykisk ohälsa av olika slag blev det svårare både att upprätthålla sociala relationer och att skapa nya. Dessutom påverkas kvaliteten på de sociala relationerna. Några familjehemsföräldrar beskrev hur de unga hade svårt att relatera till andra jämnåriga, och att de därmed kunde hamna i situationer där deras sociala relationer mera blev en belastning än en tillgång. Sådana situationer kunde exempelvis omfatta relationer till andra unga med lika stora, eller större, problem med psykisk ohälsa, där de unga påverkade varandra negativt. Det fanns också familjehemsföräldrar som beskrev situationer där de unga med intellektuella funktionshinder på olika sätt blivit utnyttjade av kamrater, både ekonomiskt och på andra sätt. På grund av sina intellektuella funktionshinder hade de inte kunnat säga nej, och förstå konsekvenserna av sitt handlande.

För andra unga, som inte hade intellektuella funktionshinder, men som led av psykisk ohälsa, kunde det sociala nätverket av vänner vara begränsat och/eller destruktivt. I många fall var det svårt för dem att upprätthålla positiva och givande relationer. Familjehemsföräldrarna beskrev ofta ungdomarnas relationer till kamrater som komplicerade. I de fall de hittade vänner, eller hade relationer till en partner, beskrev familjehemsföräldrarna det ofta som en negativ upplevelse, långt ifrån att vara till hjälp och tillföra kvalitet till deras liv

Kontakt efter att placeringen avslutats

Som tidigare nämnts var det flera av de intervjuade familjehemsföräldrarna som beskrev en osäkerhet kring deras framtida relation till de unga efter att de flyttat ut. Skulle de lyckas bibehålla kontakten? De flesta familjehemsföräldrar uttryckte önskemål om fortsatt kontakt, men hur skulle de kunna överföra denna önskan – och få den unge att vilja hålla kontakten? Detta kunde vara komplicerat nog när ungdomarna inte hade några uttalade psykiska problem, men när den unga hade problem med psykisk ohälsa kunde relationen vara mycket mer komplicerad. De familjehemsföräldrar som haft flera placerade unga som flyttat ut till ett självständigt liv menade att det var svårare att upprätthålla kontakten då psykisk ohälsa fanns med i bilden. I vissa fall menade familjehemsföräldrarna att detta berodde på att ungdomarna skämdes över sin situation, eller att de ville skydda familjehemsföräldrarna från att få kunskap om hur besvärlig deras situation var, och hur stora problem de faktiskt hade.

Telefonkontakt har vi mycket men alla träffar vi har gjort har hon försökt ändrat då, kan inte då, kan inte då och jag vet ju att hon inte vill träffa mig för hon är rädd att jag ser hur dåligt hon mår. Men jag hör ju det ändå.

(FMSE3)

Kontakt med socialtjänsten

Inledningsvis vill vi understryka att flera familjehem var nöjda med det stöd de fick från sina handläggare. Många kommuner hade ett väl utvecklat sätt att bemöta och stödja de unga som skulle lämna familjehemmet. I många fall beskrev också familjehemsföräldrarna ett gott samarbete med handläggarna.

Dock upplevde ett antal familjehemsföräldrar att det fanns begränsad insikt om och förståelse för de ungas situation då de flyttade ut från familjehemmet. I intervjuerna har vi flera beskrivningar av ett instrumentellt förhållningssätt från socialtjänsten, där 18-årsdagen eller avslutad gymnasieutbildning var en icke-förhandlingsbar gräns där placeringen skulle avslutas. I dessa fall fanns det föga förståelse för ungdomarnas behov av fortsatt stöd, oavsett vilka svårigheter de hade. Det fanns familjehemsföräldrar med lång erfarenhet, som menade att det under de senaste åren inträtt en markant förändring från socialtjänstens sida. Flera beskrev att de tidigare haft en god och förtroendefull kontakt med socialtjänsten, som omfattade ömsesidig respekt, och en förståelse för ungdomarnas individuella problem, men att denna förståelse inte längre fanns.

Det fanns också frekvent information i intervjuerna som beskrev en bristande medvetenhet från socialtjänsten om hur de ungas psykiska ohälsa påverkade hur deras övergång från en familjehemsplacering till självständigt boende. I många fall ägnades föga uppmärksamhet åt ungdomarnas faktiska förmåga att hantera övergången till ett självständigt liv – en process som kan hämmas allvarligt av de ungas psykiska ohälsa. I intervjuerna fanns berättelser om hur de unga förväntades passa in i en ”mall” för hur familjehemsplaceringen skulle avslutas, vilket kunde bli problematiskt för de unga som kämpade med psykisk ohälsa. I sådana fall lämnades familjehemsföräldrarna att själva finna sätt att stödja de unga.

Avslutande kommentarer

Vi vill tacka Stiftelsen Allmänna Barnhuset för det stöd som vi har fått för att genomföra projektet. Vi vill också tacka alla de familjehemsföräldrar som tagit av sin tid för att dela med sig av sin kunskap, samt de engagerade medarbetare inom socialtjänsten som hjälpt oss att hitta informanter.

I projektet har vi som forskare fått del av ny och viktig information om hur familjehemsföräldrar upplever sina relationer till unga som varit familjehemsplacerade hos dem, och vad som händer i den process då de unga flyttar ut från familjehemmet. Det finns ett starkt engagemang hos familjehemmen, och de relationer som skapas mellan familjehemsplacerade unga och familjehemsföräldrar får betydelse även då placeringen avslutas. Vi menar att det är väsentligt att socialtjänsten uppmärksammar tidigare placerade ungas behov av fortsatt stöd och att familjehemmens engagemang och kunskap om de unga tas tillvara då placeringen avslutas.

Referanser:

- Backe-Hansen, E., Højer, I., Sjöblom, Y., & Storø, J. (2013). Out of home care in Norway and Sweden – similar and different. *Psychosocial Intervention*, 22(3), 193-202.
doi:<http://dx.doi.org/10.5093/in2013a23>
- Backe-Hansen, E., Madsen, C., Kristofersen, L. B., & Sverdrup, S. (2014). Overganger til voksenlivet for unge voksne med barnevernserfaring. In E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. B. Kristofersen, & B. Hvinden (Eds.), *Barnevern i Norge 1990-2010 En longitudinell studie*. Oslo: NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakketeig, E., & Mathisen, A. S. (2008b). Fosterforeldre og ettervern. In E. Bakketeig & E. Backe-Hansen (Eds.), *Forskningsskunnskap om ettervern*. Oslo: NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Barnavårdslagen (1992). Lov om barneverntjenester av 17. juli nr. 100, (1992).
- Berlin, M., Vinnerljung, B., & Hjern, A. (2011). School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children & Youth Services Review*, 33(12), 2489-2497.
doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.024
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Christiansen, Ø. (2011). *Når barn plasseres utenfor hjemmet: beslutninger, forløp og relasjoner. Under barnevernets (ved)tak*. (Doktorgradsavhandling), Universitetet i Bergen, CRISTin database.
- Christiansen, Ø., Havnen, K. J. S., Havik, T., & Anderssen, N. (2013). Cautious Belonging: Relationships in Long-Term Foster-Care. *British Journal of Social Work*, 43(4), 720-738.
- Courtney, M., Dworsky, A., Brown, A., Cary, C., Love, K., & Vorhies, V. (2011). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 26*. Retrieved from Chicago:
- Everson-Hock, E. S., Jones, R., Guillaume, L., Clapton, J., Duenas, A., Goyder, E., . . . Swann, C. (2011). Supporting the transition of looked-after young people to independent living: a systematic review of interventions and adult outcomes. *Child: Care, Health & Development*, 37(6), 767-779. doi:10.1111/j.1365-2214.2011.01287.x
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2014). Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: "There is so much I need to know!". *Australian Social Work*, 67(1), 71-87.
- Kristofersen, L. B. (2009). *Barnevern og ettervern: hjelpetiltak for 16-22 åringer og levekår for unge voksne*. Oslo: NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Lehmann, S., Havik, O. E., Havik, T., & Heiervang, E. R. (2013). Mental disorders in foster children: a study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child & Adolescent Psychiatry & Mental Health*.
- Munro, E. R., Clare, L., Service, N. C. A., Maskell-Graham, D., Ward, H., & Holmes, L. (2012). *Evaluation of staying put: 18 plus family placement programme: Final report*. Loughborough: Loughborough University Retrieved from
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183518/DFE-RR191.pdf.
- Olsen, R. F., Egelund, T., & Lausten, M. (2011). *Tidligere anbragte som unge voksne*. København: SFI, Det nationale forskningscenter for velfærd.

- Schofield, G., Beek, M., Ward, E., & Biggart, L. (2013). Professional foster carer and committed parent: role conflict and role enrichment at the interface between work and family in long-term foster care. *Child & Family Social Work*, 18(1), 46-56. doi:10.1111/cfs.12034
- Stein, M. (2004). *What works for young people leaving care?* Ilford: Barnardo's.
- Stein, M. (2008). Transitions from care to adulthood. Messages from research for policy and practice. I M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people`s transitions from care to adulthood*. SOU 2015: 71 (2015) *Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. : Slutbetänkande från Utredningen om tvångsvård för barn och unga*. Stockholm: Socialdepartementet
- Swartz, T. T. (2004). Mothering the State: Foster Parenting and the Challenges of Government-Contracted Carework. *Gender & Society*, 18(5), 567-587.
- Ulvik, O. S. (2005). *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement: en kulturpsykologisk studie av fosterbarn og fosterforeldres fortellinger*. [Oslo]: Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Vinnerljung, B., & Sallnäs, M. (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work*, 13(2), 144-155.